

Гнатюк Ольга Владиславівна,
провідний науковий співробітник лабораторії психодіагностики та науково-
психологічної інформації
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України
кандидат психологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі розвитку нової української школи реформування змісту освіти передбачає якісні зміни і удосконалення навчальної книги для школярів [6]. Впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти [1], нових Типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти [8], акцент на самостійне опрацювання навчального матеріалу потребують і нового сучасного підручника.

Зазначимо, що новітні дослідження засвідчують не завжди високу якість шкільних підручників, зокрема: невідповідність європейським стандартам, віковим і психологічним особливостям дітей, недосконалість тексту з художнім оформленням, перевантаженість навчальними матеріалами, відсутність спрямованості на набуття стимулів до навчання тощо [7].

Підручник є основним елементом навчального компонента в освітньому середовищі та слугує не лише джерелом інформації для здобувачів освіти, але й дозволяє спрямувати й організувати шлях пізнання, забезпечити фундаментальне та вмотивоване розкриття навчального змісту, спонукає учня до самостійності, творчості, розвиває критичне мислення та потребу до подальшої самоосвіти і використання різноманітних джерел інформації освітнього середовища [4].

Підручник виконує такі основні функції [2]:

- освітню, яка полягає у забезпеченні процесу засвоєння учнями певного обсягу систематизованих знань стосовно сучасного рівня розвитку науки, формуванні у здобувачів освіти пізнавальних умінь та навичок;
- розвивальну, яка сприяє розвитку учня, формує його перцептивні, мнемонічні, розумові, мовні та інші здібності;

- виховну, яка полягає в його здатності впливати на світогляд школяра, його моральні, естетичні почуття, ставлення до праці, навчання, формувати й удосконалювати певні риси особистості учня;
- управлінську, яка полягає в програмуванні певного типу навчання, його методів, форм і засобів, способів застосування знань у різних ситуаціях;
- дослідницьку, яка полягає в спонуканні учня до самостійного розв'язування проблеми тощо.

Теоретичний аналіз літератури з проблеми підручникотворення свідчить про те, що наукові пошуки в даній галузі залишаються й нині актуальними, а проблематика шкільного підручника продовжує перебувати в центрі уваги науковців різних галузей. Дослідники приділяють багато уваги трактуванням таких функцій навчальної книги, як інформаційна, інтегруюча, трансформаційна, розвивальна, координуюча, виховна та ін. Це пояснюється тим, що функція шкільного підручника відображає як його ціннісно-цільове призначення в організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, так і домінуючу на часі освітню парадигму.

Разом із тим, вітчизняна теорія і практика забезпечення підручниками, насамперед для початкової школи, має істотні напрацювання. Значні дослідження вчених радянської доби започаткували такий напрям у науці, як теорія шкільного підручника. Цією проблемою займалися такі науковці - В.Беспалько, Л.Занков, Д.Зуєв, В.Краєвський, І.Лернер, Н.Менчинська, М.Скаткін, Н.Тализіна та ін. Психолого-педагогічні функції шкільних підручників досліджували М.Бурда, Ю.Гільбух, О.Дусавицький, Г.Костюк, І.Лернер, Н.Менчинська, В.Онищук, Н.Тализіна, С.Якиманська та ін.

Проблеми шкільного підручника для учнів початкової школи вивчалися такими ученими, як: Т.Денисюк, І.Жаркова, О.Коваленко, І.Козак, Н.Кузьменко, Н.Огієнко, С.Якименко та ін. Також особливості підручника для початкової школи конкретизовано у працях М.Богдановича, М.Вашуленка, Л.Занкова, Л.Іванової, А.Полякової, О.Савченко тощо.

Як бачимо, актуалізується проблема створення навчальної книги, яка б увібрала в себе найкращі традиції та здобутки минулого у галузі підручникотворення, критичне переосмислення і творче використання яких є актуальним для сучасної нової української школи.

Отже, яким має бути сучасний підручник? Виділимо основні його характеристики [3].

По-перше, він повинен відповідати Державному стандарту освіти [1] та Типовим освітнім програмам [8].

По-друге, забезпечувати компетентісно спрямований зміст освіти (в основу підручника закладається програмний зміст освіти з орієнтацією на формування та розвиток універсальних знань, загальнонавчальних умінь, розвиток предметних і ключових компетентностей).

По-третє, слід урахувувати специфіку предмета, його міжпредметної складової та можливості розширення підручника засобами освітнього середовища.

Підручник у своїй структурі містить три основні блоки [3]:

- 1) вимоги до результатів роботи учня з підручником (до кожної теми чи розділу);
- 2) текстовий блок, що розподіляється на основний, додатковий і пояснювальний;
- 3) блок діяльнісного спрямування (запитання та завдання на репродуктивну, проектну, творчу, емоційно-ціннісну, рефлексивну, контрольну-оцінну діяльність).

Зауважимо, що увесь навчальний матеріал у шкільному підручнику необхідно подавати відповідно до сучасного рівня розвитку науки, техніки та культури в обсягах, які чітко враховують вікові можливості школярів, передбачені навчальною програмою, зорієнтовані на практичні результати, формування особистісного досвіду навчальної діяльності та розвиток загальної здатності до навчання. Він має бути зручним у користуванні, цікавим за змістом, практико-орієнтованим, технологічним, простим і зрозумілим за

структурою, доступним за викладом навчального матеріалу, якісним та сучасним за ілюстративним оформленням.

Підкреслимо, що художнє оформлення має неабияке значення у навчальних книгах для початкової школи. Тому Міністерство освіти і науки України видало методичні рекомендації щодо дизайну та поліграфії підручників для нової української школи [5]. Наведемо деякі з них.

- 1) Структура основного тексту має бути логічною, з витриманими пропорціями одноступеневих рубрик. Основні та додаткові тексти повинні чітко розрізнятися – і змістовно, і візуально (зокрема, за шрифтовим рішенням).
- 2) Шрифт як основний елемент друкованого видання, який має змістове навантаження, насамперед повинен полегшувати сприйняття тексту.
- 3) Ілюстративний матеріал має бути сучасний, тематично різнобічний, змістовний, виконаний на високому художньому рівні.
- 4) Слід забезпечувати повну відповідність тексту та ілюстрації щодо значущості, послідовності, пропорцій у розмірах словесно та візуально представлених елементів.
- 5) Для посилення ефекту запам'ятовування рекомендується супроводжувати ілюстрації підписаними підписами, які мають бути уніфікованими щодо характеру формулювання, розташування та способу візуального подання.
- 6) Необхідно ретельно визначати кількість та характер умовних позначень, що використовуватимуться у підручнику: вони повинні добре розрізнятися візуально, а також чітко узгоджуватися зі змістом позначених ними завдань.

- 7) Продумуючи загальний візуальний образ підручника, слід уникати полістилізму та еkleктики, ошадливо використовувати знаки візуальної комунікації.
- 8) Рекомендується максимально обмежити кількість декоративних елементів, що перевантажують шпальту, та не допускати пістрявості, що розсіює увагу учня.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-rochatkovoyi-osviti>.
2. Зуев Д. Д. Школьный учебник. Москва : Педагогика, 1983. 240 с.
3. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів. Київ: інформаційно-аналітична агенція "Наш час", 2006. 368 с.
4. Кодлюк Я. П. Шкільний підручник як модель процесу навчання: історія, теорія, практика: результати науково-дослідної роботи (2008–2013 рр.). Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. 46 с.
5. Методичні рекомендації щодо дизайну та поліграфічного виконання підручників для першого класу//Лист МОН № 1/9-68 від 31.01.18 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59221/
6. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/>
7. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. Київ : Педагогічна думка, 2015. Вип. 15. Ч. 1. 370 с.
8. Типові освітні програми для 1 – 4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/3-4-dodatki.pdf>

